ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/314216148

The Effects Of Tv Programmes Including Violence In Schools And The Precautions Taken By School Administrators In Order To Prevent Violence. Televizyonlarda yer alan şiddet içeren p...

Article · January 2005

CITATIONS
4

READS
114

1 author:

Bekir Buluc
Gazi University
53 PUBLICATIONS **345** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Bekir Buluc on 04 March 2017.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

Buluç, B.(2005).Televizyonlarda yer alan şiddet içeren programların okulda şiddete etkisi ve şiddet önleme amacıyla okul yöneticilerinin alabileceği önlemler. *Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Dergisi*, 7 (14), 44-73.

TELEVİZYONLARDA YER ALAN ŞİDDET İÇEREN PROGRAMLARIN OKULDA ŞİDDETE ETKİSİ VE ŞİDDET ÖNLEME AMACIYLA OKUL YÖNETİCİLERİNİN ALABİLECEĞİ ÖNLEMLER

***Yrd.Doç.Dr. Bekir BULUÇ**

Özet

Bu araştırmanın genel amacı, televizyonlarda yer alan şiddet içeren programların, okulda meydana gelen şiddet olaylarına etkisini ve şiddet önleme amacıyla okul yönetimlerinin alabileceği önlemleri ortaya koymaktır. Araştırma betimsel türde bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini , ortaöğretim kurumlarından mezun olan ve G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi'nin birinci sınıfında okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Bu bağlamda araştırmanın örneklemi fakültenin 5 farklı anabilim dalında okuyan, 82 erkek ve 118 kız olmak üzere toplam 200 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmada veriler okul içi şiddet olaylarında medyanın etkisi ve şiddet olaylarını önlemede eğitim yöneticilerinin alabileceği önlemler adlı araştırmacı tarafından geliştirilen 31 soruluk bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada verilerin çözümlenmesinde SPSS 11.5 istatistik paket programı kullanılmıştır. Anketin geliştirilmesinde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış, anketin güvenirliği .74 olarak bulunmuştur. Anketin geçerlik çalışmasında ise uzman görüşleri ve faktör analizinden yararlanılmış, faktör analizi sonucunda maddelerin faktör yükü .50 ve üzerinde çıkmıştır. Verilerin çözümlenmesinde istatistiksel işlemlerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama kullanılmış, faktörlerin birbirlerine bağımlılıkları ise t testi ile .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Medya şiddeti, Okul Yönetimi.

---

* Yrd. Doç. Dr. Bekir BULUÇ, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği ABD. Beşevler/Ankara

THE EFFECTS OF TV PROGRAMMES INCLUDING VIOELENCE IN SCHOOLS AND THE PRECAUTIONS TAKEN BY SCHOOL ADMINISTRATORS IN ORDER TO PREVENT VIOELENCE

*Assistant Professor. Bekir BULUÇ

ABSTRACT

The main aim of this research is to determine the effects of TV programs including violence in schools and the precautions taken by school administrators in order to prevent violence based on students' views. The subjects of this descriptive study are new graduates of secondary schools who are currently attending the Gazi Education Faculty of Gazi University. The subjects were from five different departments. These students were selected for this study because they were just graduated from high schools. In total, 82 male and 118 female participated in the study. Data were collected via a questionnaire including 31 items related to the effects of TV programs including violence in schools and the precautions taken by school administrators in order to prevent violence. The questionnaire was developed by the researcher. The data in this study was analyzed by using SPSS 11.5. The questionnaire's reliability has been found to be .74. The factor analysis of items of the questionnaire has also been carried out and a factor load of .50 and more has been detected. In this analysis, data frequency, means and percentage methods have been used and the dependency of the factors has been tested at the levels of t test .05 significance.

Key Words: Violence, Media violence, School Management.

---

*Assistant Prof. Bekir BULUÇ. Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Primary Education. Beşevler-Ankara.

TELEVİZYONLARDA YER ALAN ŞİDDET İÇEREN PROGRAMLARIN OKULDA ŞİDDETE ETKİSİ VE ŞİDDET ÖNLEME AMACIYLA OKUL YÖNETİCİLERİNİN ALABİLECEĞİ ÖNLEMLER

Giriş

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar ve medyada yer alan haberler incelendiğinde, alınan tüm önlemlere rağmen tüm dünyada ve Türkiye'de çocuk ve gençler arasında suç ve şiddet olaylarının arttığı görülmektedir. Şiddet günümüzün önemli ve ciddi sosyal problemlerinden biri haline gelmektedir. Şiddet olaylarının önemli bir bölümü ise okullarda meydana gelmektedir.

Türkiye'de son aylarda, İstanbul, Mersin, Adana ve Ankara gibi değişik yörelerde ve okullarda meydana gelen, bazıları ölümle sonuçlanan öğrenciler arasındaki kavga ve şiddet olayları, bu konudaki tartışmaları tekrar alevlendirmiştir. Bu olaylarda özellikle televizyonlarda yer alan ve şiddet içerdiği öne sürülen Kurtlar Vadisi vb. film ve programların etkisi ön plana çıkmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu okullarda meydana gelen şiddet olaylarında medyanın etkisi gündemdeki önemli konulardan biri haline gelmiştir. Acaba gerçekten tartışmaların da üzerinde yoğunlaştığı gibi televizyonlarda yer alan bu tür programların özellikle ortaöğretim kurumlarında meydana gelen şiddet olaylarında bir etkisi var mıdır? Bu araştırmada öğrenci görüşlerine dayalı olarak bu soruya cevap aranmaya çalışılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Şiddet, en geniş haliyle saldırganlıkla bağlantılı bir davranış biçimi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda şiddet, bir nesne ya da kişiye doğru yönlendirilmiş, o kişiyi tahrip edici, yıpratıcı bir eylemi, kimi zamanda eylemden kaçınmayı veya eylemsizliği içerir. Bu anlamda fiziksel anlamdaki her türlü saldırı şiddet tanımının unsurları arasında yer alırken, fiziksel olmayan kimi sözlü davranışlarda bu tanımın kapsamına girmektedir (Mutlu, 1997). Şiddet konusuna olan ilginin artması iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi yakın zamanlara kadar şiddete eğilimli çocuk ve gençlerin davranışlarını ve karakteristik özelliklerini analiz etmeye ve şiddetin önlenmesine yönelik bilimsel çalışmaların sayısının azlığı, ikincisi ise çocuk ve şiddet olaylarına yönelik kamu oyu ilgisinin artmasıdır. Bu ilginin artmasında şüphesiz ki medya faktörü önemli rol oynamıştır. Özellikle son dönemlerde televizyonlarda gösterilen şiddet içerikli filmler, basında çıkan şiddet ile ilgili haberler, kitap, dergi ve benzeri basılı materyaller kamuoyunun dikkatinin konu üzerine toplanmasına neden olmuştur (Fass ve RonPi, 2002). Eğitimcilerin konuya olan ilgisinin artmasının nedenleri ise güvenli bir eğitim ortamının, okullarda daha etkili ve yüksek akademik başarının ortaya çıkması, disiplin problemlerinin azalmasında önemli rol oynaması ve iyi organize edilmiş şiddet önleme programlarının öğrencilerin problem çözme becerilerini ve kendine güvenlerini artırarak hem okula hem de öğrencilere yardımcı olmasıdır (Fager ve Boss, 1998).

Şiddet olaylarının temelinde genelde anti sosyal davranışlar yatmaktadır. Ergenlik çağındaki çocukların gösterdiği anti sosyal davranışlar dört şekilde gözlenmektedir (Guilmet ve Whited,2000).

1. Okulda ve sınıfta disiplin problemleri yaratma ve dolayısıyla disipline gönderilme,
2. Çetelere katılma,

3. Şiddet olaylarına katılma,
4. Okulda silah ve kesici aletler bulundurma.

Okullarda meydana gelen şiddet olayları çoğunlukla, zorbalık ya da kabadayılık (bullying) olarak adlandırılan ve sonuçta suç teşkil eden gençliğe özgü anti sosyal davranışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Zorbalık ve ya kabadayılık, başkalarına korku endişe ve hasar verecek şekilde güçlü olan birisi tarafından güçsüz olana karşı yapılan fiziksel, psikolojik ve ya sözlü bir şekilde saldırı (Farrington, 1993) veya bir kişi yada grup tarafından fiziksel veya psikolojik olarak kendisini savunmadan yoksun başka bir kişi veya gruba karşı uygulanan uzun dönemli şiddet hareketleri olarak tanımlanabilir (Mellor,1993).

Şiddetin oluşmasına etki eden çeşitli faktörler vardır. Bunlardan bir kısmı okuldan, bir kısmı aileden bir kısmı ise toplumsal yapıdan kaynaklanabilir. Bu faktörleri daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilmek için Türkiye ile ilgili bazı istatistiklere göz atmakta yarar bulunmaktadır. İstatistiklere göre, tahminen 9 milyon çocuk yoksulluk sınırının altındadır. Beş yüz bin kadar sokak çocuğu veya sokakta çalışan genç bulunmaktadır. Gelişme ve büyüme çağındaki her üç çocuktan biri beslenme bozukluğundan yeteri kadar gelişmiyor. Her gün üç bin çocuk veya genç sigaraya başlıyor ve 6 – 14 yaş grubunda bir milyon çocuk çalışıyor. Bu çocukların % 30'u okula gitmiyor, büyük çoğunluğu gayet sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda bırakılıyor. Doğal olarak bu olumsuz şartlar suçun oluşmasına uygun zemin hazırlamakta ve çocukların suça yönelmesinde önemli rol oynamaktadır (http://www.erzurumemniyet.gov.tr. 20.1.2005 tarihinde internetten indirilmiştir).

Araştırmacılar, şiddetle ilgili iki boyut üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Birincisi, şiddetin sonradan öğrenilen bir davranış olduğu ve eğitimle bu davranışların ortadan kaldırılabileceği, ikincisi ise şiddet davranışlarının erken teşhis edilerek pozitif yaşamsal becerilerin çocuğa kazandırılarak şiddet içeren davranışların daha başından önlenebileceği tezidir (Fager ve Boss, 1998).

Çocuklar şiddet içeren davranışları arkadaşlarından duyarak, ailede maruz kaldıkları fiziksel ceza yöntemlerinden, televizyondan veya silah ve şiddet içeren sinema filmlerden kolaylıkla öğrenebilirler. Bununla birlikte okulların sahip olduğu olumsuz şartlar şiddetin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Okulların ve sınıfların aşırı derecede büyük ve kalabalık olması, eğitim programlarının yetersizlikleri, öğrenci başarısının düşüklüğü, öğrencilerin okula ve derslere karşı ilgisizliği, okulun sosyal, kültürel ve fiziksel imkanlarının yetersizliği, iletişim eksikliği, çevreden izolasyon, okulda çete ve çete liderlerinin bulunması gibi olumsuz şartlar okullarda düzensizlik ve kargaşanın artmasına ve şiddet içeren olaylarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Fager ve Boss, 1998).

Televizyon ve Şiddet

Televizyon, günümüz toplumunun vazgeçilmez bir unsuru, adeta ailenin bir üyesi haline gelmiştir. Bireylerin televizyonla tanışma yaşı artık çok küçük yaşlara inmiş, televizyon neredeyse çocukların en yakın arkadaşı haline gelmeye başlamıştır. Güngör ve Ersoy (1994) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre ülkemizde 4-6 yaş çocuklarının %62'sinin günde ortalama 2-3 saat televizyon izledikleri saptamıştır (Akt:Ersoy, 2001).

Televizyonun bu kadar günlük yaşam içerisine girmesi bir takım problemleri de ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi ise televizyonlarda yer alan şiddet içeren programlardır. Televizyondaki

şiddetin özellikle gençler üzerindeki etkisi bu gün tüm dünyada ve Türkiye'de tartışılan güncel bir konudur. Türkiye'de televizyonlardaki şiddet konusu özellikle son zamanlarda televizyonlarda yer alan Kurtlar Vadisi, Deli Yürek vb.. dizi filmler ile gündemde bir hayli yer işgal etmeye başlamış, bu dizilerden özellikle Kurtlar Vadisi'nde yer alan şiddet sahneleri için ulusal televizyonlarda açık oturumlar ve tartışma programları düzenlenmiştir. Yine bu diziye yönelik eleştiri ve tepkiler ulusal yazılı basında da geniş yer almış, uzun süre ülke gündemini meşgul etmiştir. 4 Nisan 2005 tarihli Sabah Gazetesinin Günaydın ekinde çıkan bir habere göre, 2003 yılından beri "**bu bir mafya dizisidir**" sloganıyla yayınlanan dizide, 76. bölüme kadar 33'ü ana karakter olmak üzere toplam 2400 kişinin öldüğü belirtilmektedir. Yine bu dönemlerde özellikle ortaöğretim kurumlarında şiddet olayları ve bunlarla ilgili haberlerin arttığı, okullarda meydana gelen şiddet olaylarında televizyonlardaki bu tür dizilerin etkili olduğu yönünde bir görüşün kamuoyunda hakim olmaya başladığı görülmektedir. Bu tartışma ortamında, medyanın da kendisine yönelik öz eleştiri yapmada oldukça çaba sarf ettiği, okullarda meydana gelen şiddet olaylarının önlenmesi için neler yapılabileceği konusu üzerinde kamuoyu önünde oldukça hararetli tartışmalara yer verdiği gözlenmiştir. Yapılan tartışmalarda bir kısım uzmanlar, bu tür programlarda yer alan şiddet sahnelerinin özellikle gençler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu vurgularken, bir kısmı ise bu tür dizilerin etkilerinin gelip geçici olduğu, dolayısıyla endişelenecek bir şey olmadığı görüşünü savunmuşlardır.

Televizyondaki saldırganlığın çocuklar üzerindeki kesin etkileri konusunda yıllardır süren tartışmalar günümüzde de devam etmekle birlikte, televizyondaki şiddetin bir şekilde çocuğun gösterdiği saldırgan davranışları etkilediği yadsınamaz bir gerçektir (Ersoy, 2001). Bu alanda yapılan araştırmalar, temelde değişik biçimlerde televizyonlarda sergilenen şiddet eylemleri, izleyenlerde saldırganlığı artırmakta mıdır? sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Saldırgan davranışların değişik nedenleri olabilir. Bunlardan en önemlilerinden birinin öğrenme olduğu konusunda ise kuşku yoktur.

Televizyondaki şiddet ve saldırgan anti sosyal davranışları arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi hala büyük ölçüde Alan Bandura'nın (1977) toplumsal öğrenme kuramına dayanmaktadır. Bandura'nın kuramına göre insanların öğrenmesinde üç ayrı araç vardır. Dolaysız, gözlemsel ve simgesel. Bunlardan ilki insanın çevreyle direkt ilişkisi, ikincisi gözlem ve taklit, üçüncüsü ise dil ve sembollerin kullanımı ile olur. Bandura'nın modeline göre çocuklar, televizyonda şiddet kullanan aktörleri izleyerek, aynı ana-baba, yakınlar, akranlar ve diğerlerini izleyerek bilişsel ve toplumsal becerileri öğrenmeleri gibi saldırgan davranmayı öğrenirler (Akt: Mutlu, 1997). Buna ilaveten Dönmez (1988) ve İçli (2002), Televizyonda belli bir suç türünün tüm detayları ile gösterilmesinin, bu suçun öğrenilmesi veya taklit edilmesine, bilinen saldırgan davranışların anımsanmasına, yeni saldırgan davranışların öğrenilmesine, bunlara hangi durumlarda ve ne zaman başvurulabileceği konusunda fikir sahibi olunmasına ve bu yolla saldırgan davranışların artmasına neden olduğu şeklinde görüş bildirmektedirler.

Ancak tüm bunlara rağmen şimdiye kadar yapılan etki araştırmalarının da gösterdiği gibi, kitle iletişim araçları ve şiddet ilişkisini tam olarak ölçmek kolay değildir. Bir ülke için geçerli olacak sonuçların eğitim, aile yapısı, kültür vb. özellikleri farklı olan toplumlar için tamamen geçerli olmayacağı da unutulmamalıdır (Özerkan,1993).

Okulda Şiddet

Okul toplumsal bir ortamdır. Şiddetin görüldüğü toplumsal bir ortamda okulun da bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Hatta geleneksel okul sistemi içerisindeki okullarımız şiddete gebedir. Gelişen ve değişen toplumsal koşullara ayak uyduramayan eğitim sistemi doğaldır ki şiddet konusunda bir potansiyele sahiptir (Tezcan, 1996). Gelişmelerin seyri eğitim sistemini ve kurumlarını da değişim için zorlamaktadır. Çünkü ekonomideki, siyasetteki sosyo kültürel alandaki gelişmelere karşı en duyarlı sistemlerden biri eğitimdir (Erdoğan, 2004).

Eğitim kurumlarında şiddet önlemede en önemli görev şüphesiz ki okul ve okul yöneticilerine düşmektedir. Bu nedenle etkili bir okul yönetimi önemli hale gelmektedir. "Okul yönetimi, eğitim yönetiminin bir alt uygulamalı alanı olarak okulun tüm yönetimini kapsamaktadır" (Şişman ve Turan, 2004). Etkili okullarda yapılan araştırmalar, karmaşık sosyal bir sistem olan okulun, içinde yer alan herkesin yaşantı ve davranışları üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu kabul etmektedirler (Şişman, 2002). Bu işler için yetiştirilmiş yönetici, öğretmen ve diğer görevlilerin- sürekli denetiminde olan okulda, yaşam öğrenciler için dış çevreye göre de daha kolay olacaktır (Başar, 1999).

Müdür, yönetici olarak okul yönetimin temel ögesidir (Güçlü, 2000). Okul müdürünün bir öğretim lideri olarak, okulu odasından yönetmesi düşünülemez. Müdür gerek formal, gerekse informal olarak öğrencilerle sürekli temas halinde olmalı, diğer öğretmenler gibi kendisi de bir öğretim kaynağı ve rol model olmalıdır. Müdür, öğrencilerle yakın temas halinde olmalı, öğrenci gelişimi ve başarısını sürekli izlemeli, ortak standartlar oluşturmalı ve öğrencilerle ilgili istatistikler tutmalıdır (Şişman, 2004). Bunun yanında etkili bir okul yönetimi için yöneticilerin liderlik özelliklerine sahip, vizyon sahibi olmalarına ve okul personeli ile öğrenciler arasında güvene dayalı bir ilişki düzenine ihtiyaç vardır. Liderlik, "iki veya daha fazla kişiyi güç ve etki yoluyla yönlendirme " (Çelik, 2003), vizyon, "sahip olduğumuz değerlerin anlam ve yansımasıyla zihnimizde çizdiğimiz bir tablo" (Özden, 2002), güven ise, etik ve sosyal felsefeyi kapsayan bir konudur. Örgütsel ortamda insan ilişkilerinin sağlam bir temele dayandırılması için, işgörenler arasında güven duygusunun geliştirilmesi gerekir. Çünkü işbirliği ve takım çalışmasının temeli güvene dayanır. Güven aynı zamanda örgüt kültürünün de temel değerlerinden biridir (Çelik, 2000).

Kaliteli bir okul yönetiminde olumlu bir okul kültürünün önemli yeri vardır. Okulda olumlu bir kültür yaratılmasında okul yöneticisine büyük iş düşmektedir. Örgüt kültürünün işlevsel etkileri; bir örgütü diğerinden ayıran sınırları belirler, üyelerine örgüt kimliği sağlar, örgüte bağımlılıklarını artırır, örgütün sosyal sistem dengesini güçlendirir, çalışanların tutum ve davranışlarını yönlendirip şekillendiren anlamlar ve denetim mekanizması oluşturur (Balcı, 2002). Buna ilaveten okulun amaçlarına ulaşabilmesi için, ailenin de eğitim ve öğretim sürecine destek vermesi önemlidir. Çünkü öğrenci günlük yaşamının büyük bir bölümünü ailesinin yanında ve okuldan farklı bir ortamda geçirmektedir.

Okulda Şiddetin Nedenleri ve Alınabilecek Önlemler

Kentleşme olgusuyla birlikte büyük şehirlere doğru hızlı bir göçün başlaması, kentlerin nüfusunun da hızlı bir şekilde artmasına buna bağlı olarak işsizlik, barınma ve eğitim gibi sorunların da çoğalmasına neden

olmuştur. Doğal olarak eğitim sistemi ve okullar da bu durumdan etkilenmiş, kalabalık okul ve sınıflar, yetersiz eğitim öğretim materyalleri ve okul ortamları sorunlar yumağı olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu hızlı gelişmeler sonucu çok sayıda olumsuz faktör devreye girerek suç ve şiddet içeren davranışların gelişmesinde rol oynamıştır. Bunlar; çok zor şartlar altında çalışan öğretmenlerin yeterli destekten mahrum kalması, zeki, yaratıcı ve ince düşünceli çocuklara toplumda ve özellikle de okulda gereken önem ve desteğin verilememesi, akran ve arkadaş ilişkilerinin geliştirilememesi, okulda ve ailede çocuğun fiziksel şiddete maruz kalması, okul ve sınıf kurallarının yetersizliği, çeteler ve medya olarak sıralanabilir (Oto, 1998; Kaymak vd, 2000; Hackett, 2001). Bunlara ilaveten " kız arkadaş sorunu, katı öğretmen davranışları, medya, yoksulluk, boş zaman değerlendirme yetersizliği, disipline ilişkin olaylar şiddet içeren davranışlarının temel nedenleri arasında sayılabilir." (Tezcan, 1996). Sonuçta bu faktörler öğrenciler arasında suç ve şiddet olayları kapsamında yer alan zorbalık, kabadayılık, saldırganlık, çeteleşme, uyuşturucu madde kullanımı vb. gibi istenmeyen davranışların çoğalmasına neden olmuştur.

Her öğrencinin yalın bir şekilde, öğrenme hak ve özgürlüğü, her türlü ayrımcılıktan ve tacizden korunma hakkı, yasal sınırlar içerisinde düşüncelerini açıklama özgürlüğü kendisine ve başkalarına saygı gösterme yükümlülüğü ve başka insanların iyiliği için kendini sorumlu hissetme, güvenli ve sağlıklı bir çevrede öğrenim görme hakkı vardır (Aydın, 2003). Peki bu bağlamda okul yöneticileri ve öğretmenler neler yapabilirler? Bu soruya çok çeşitli cevaplar verilebilir. Bu güne değin yapılan araştırma sonuçları, aşağıdaki önlemlerin alınmasının bir derecede okulda şiddet olaylarını önleme ve güvenli bir okul ortamı oluşturmada etkili olduğunu söylemektedir. Zinkewicz (1999) 'e göre bunlar;

1. Personel toplantıları: Okulda görev yapan tüm akademik ve akademik olmayan personel ile belirli aralıklarla, okul güvenliği ve suç olaylarının önlenmesine dönük toplantılar yapılarak, tüm personele konuyla ilgili olarak üzerlerine düşen görevler açık bir şekilde anlatılmalı ve öğretilmelidir.
2. Anti sosyal davranışlar ve bunların teşhis ve tedavisi için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programları.
3. Yönetim ve izleme komitesi: Okulda meydana gelebilecek suç ve şiddet olayları ve suça eğilimli, davranış bozukluğu gösteren öğrenciler kurulacak yönetim ve izleme komiteleri tarafından takip edilmelidir. Bu komite öğretmenler, psikolojik danışmanlar ve aile temsilcilerini kapsayacak şekilde oluşturulmalıdır.
4. Meditasyon, kişilik geliştirme ve çatışma çözümleme programlarının hazırlanması.
5. Okul acil eylem planı: Beklenmedik zamanlarda okulda meydana gelebilecek suç ve şiddet olaylarına karşı izlenecek yol ve yöntemleri gösteren bir acil eylem programı bulunmalıdır.
6. Okul içi iletişim sistemi: Gerektiğinde tüm okula duyuru yapabilecek şekilde bir anons ve iletişim sistemi kurulmalıdır.
7. Acil okulu boşaltma ve polise bildirim sistemi.
8. Medya ile iletişim: Suç ve şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla medya desteği sağlanmalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için medya ile olumlu iletişim kurabilecek bir ekip kurulmalıdır.
9. Öğrenciler için etkili bir danışma sistemi bulunmalıdır.
10. Okul binaları için güvenlik sistemi bulunmalıdır.
11. Öğrenciler ve ailelere beklentilerin açık şekilde anlatılmalıdır .

Suç ve Şiddetin Önlenmesinde Öğretmenin Rolü

Okulda suç ve şiddet olaylarının önlenmesi ve çatışmaların çözümünde okul yöneticileri, toplum üyeleri ve ailelerin yanında en görevlerden biri de öğretmenlere düşmektedir. Çünkü öğretmen okulda çocukla doğrudan en çok iletişim kuran ve onu en iyi tanıyan kişidir. Öğretmenlerin suç ve şiddet önleme konusundaki eğitim düzeyleri, özellikle sınıflarda ortaya çıkan anti sosyal davranışların teşhis ve tedavisinde önemlidir. Bu bağlamda öğretmenlerin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Minnesota University (1999) çalışmalarına göre bunlar;

1. Öğretmenin kendi sınırlarını ve sorumluluklarını bilmesi,
2. İyi bir dinleyici olması,
3. Empati becerisi,
4. Başkaları ile işbirliğine ve yardıma açık olması,
5. Fiziksel ve ruhsal olarak sürekli kendini koruması olarak sıralanabilir.

Sonuç olarak genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'de, yaklaşık 3 milyon öğrenci ortaöğretim kurumlarına devam etmektedir (MEB, 2005). Ergenlik çağında olan bu öğrenciler, bulundukları gelişim dönemleri itibarı ile kolaylıkla istenmeyen davranışlara ve şiddete yönelebilirler. Bu tür davranışların ortaya çıkmasında önceden de belirtildiği gibi çok değişik faktörler rol oynamaktadır. Bu faktörlerden birisi de bilindiği üzere televizyon faktörüdür. Bu nedenle araştırmada televizyonlarda yer alan şiddet içeren programların, okulda meydana gelen şiddet olayları üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmış, elde edilen veriler doğrultusunda okullarda şiddeti önlemeye yönelik bir takım öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, televizyonlarda yer alan şiddet içeren programların, okulda meydana gelen şiddet olaylarına etkisini ve şiddet önleme amacıyla okul yönetimlerinin alabileceği önlemleri ortaya koymaktır.

Bu genel amaca ulaşabilmek için araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1.Televizyonda yer alan şiddet içeren programlar okulda ve toplumda meydana gelen şiddet olaylarında etkili midir?

2. Şiddet içeren programlardaki kahramanlar öğrenciler tarafından rol - model olarak alınmakta mıdır?

3. Şiddet önlemede en önemli görevler hangi kurumlara düşmektedir?

4. Okul yönetimleri tarafından, okulda şiddetin önlenmesi ile ilgili olarak yapılan faaliyetler nelerdir?

5. Şiddet uygulayan ve şiddete maruz kalan öğrencilerin karakteristik özellikleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma betimsel türde bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini , ortaöğretim kurumlarından mezun olan ve G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi'nin birinci sınıfında okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Örneklem, fakültenin 5 farklı anabilim dalında (Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik ve Okul Öncesi) okuyan 82'si erkek ve 118'si kız olmak üzere toplam 200 öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen 31 soruluk bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Anket 12 adet dörtlü likert, 3 adet öncelik belirleme

amacıyla hazırlanan seçmeli, 7 adet evet hayır ve 9 adet çoktan seçmeli olmak üzere toplam 31 sorudan oluşmaktadır. Anketin geçerlik çalışmasında öncelikle uzman görüşlerine başvurulmuş, bu kapsamda anket toplam 11 öğretim elemanının görüşüne sunulmuş, görüş ve öneriler doğrultusunda soruların bir kısmı yeniden yapılandırılmıştır. Anket için uygun maddelerin seçiminde buna ilaveten yapı geçerliği için likert tipi 12 madde üzerinde faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda maddelerin faktör yükü .50 ve üzerinde çıkmıştır. Anketin güvenilirlik çalışmasında ise likert tipi sorularına ilişkin cronbach alpha güvenirlik katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Likert tipi soruların değerlendirmesi ise; 1.00-1.74= Hiç, 1.75-2.49= Az, 2.50-3.24=Orta, 3.25-4.00= Sürekli- Çok fazla şeklinde yapılmıştır. Araştırmada verilerin çözümlenmesinde SPSS 11.5 istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde istatistiksel işlemlerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama kullanılmış, faktörlerin birbirlerine bağımlılıkları ise t testi ile .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmada öğrencilere uygulanan anket sonucu elde edilen bulgular bu bölümde özetlenerek sunulmuştur.

Anketin 1. maddesinde öğrencilere ailelerinin oturduğu evde kaç adet televizyon bulunduğu sorusu yöneltilmiş, verilen cevaplar tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Evlerinde Bulunan Televizyon Sayısı.

Tv Sayısı	**n**	**%**
Bulunmamaktadır	9	4.5
Bir adet	77	38.5
İki adet	89	44.5
Üç ve Fazla	25	12.5
Toplam	200	100

Tabloda verilen bulgular analiz edildiğinde öğrencilerin %4.5'i evlerinde televizyon bulunmadığını ifade ederken, %38.5'i bir, % 44.5'i iki, %12.5' ise evlerinde üç ve daha fazla sayıda televizyonun bulunduğunu söylemişlerdir. Bu bulgular doğrultusunda öğrencilerin yaklaşık yarısının evlerinde en az iki televizyonun bulunduğunu söylemek mümkündür.

Anketin ikinci maddesinde öğrencilerin günlük yaklaşık olarak kaç saat televizyon izledikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar özetlenerek tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Günlük Tv İzleme Süreleri

Tv İzleme Süresi	**n**	**%**
Bir saat'den az	62	31.8
Bir saat	31	15.9
İki saat	36	18.5
Üç saat	33	16.9
Dört saat	30	15.4
Beş ve fazlası	3	1.5
Toplam	195	100

Tablo 2'de verilen bulgular analiz edildiğinde öğrencilerin %31.8'i günde 1 saatten az, %16.9'u üç saat, %15.4'ü ise dört saat civarında günlük televizyon izlediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin yaklaşık 1/3'ünün günde 2 ila 3 saat arasında televizyon izlediği, bu oranın hiç de

küçümsenmeyecek bir oran olduğunu ve öğrencilerin günün önemli bir bölümünü televizyon karşısında geçirdiklerini söylemek mümkündür.

Araştırmada 3. soruda öğrencilerin televizyonda izledikleri program türleri sorularak elde edilen sonuçlar tablo 3 de sunulmuştur.

Tablo 3. İzlenen Program Türlerine Ait Bulgular

Program Türü	**n**	**%**
Dizi filmler	66	33.2
Magazin ve eğlence	4	2.0
Spor	23	11.6
Haber ve tartışma	27	13.6
Filmler	50	25.1
Yarışma	8	4.0
Talk show	13	6.5
.Ekonomi	5	2.5
Eğitim ve teknoloji	3	1.5
Toplam	199	100

Elde edilen veriler analiz edildiğinde öğrencilerin, % 33.2 ile en çok dizi filmleri, % 25.1 ile filmler, % 13.6 ile haber ve tartışma programları ve % 11.6 ile spor programlarını izledikleri görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda dizi filmler ve filmlerin öğrencilerin ilgi alanına en fazla giren programlar olduğunu söylemek mümkündür.

İzlenen programların türleri çocukların davranışlarında etkili olmaktadır. İngiltere'de yapılan bir araştırmada yatılı okulda kalan 13-16 yaş grubu öğrencilerin bir bölümüne 15 gün süreyle yalnızca komik ve sosyal programlar, diğer bölümüne ise bol şiddet içeren filmler gösterilmiş, yapılan testler sonucunda birinci grupta hoşgörü, tartışma, iletişim ve gülme düzeyi; ikinci grupta ise sözel ve fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır (İldeş, 2002).

Araştırmada izlenen programlarda ailenin etkisi ve programlardaki şiddet derecesini belirlemeye yönelik 6 soru sorulmuş, bu sorulara verilen cevaplar özetlenerek tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. İzlenen programlarda Ailenin Etkisi ve Bu programlardaki şiddete Yönelik Bulgular

Soru	**Hiç**		**Az**		**Orta**		**Sürekli-Çok Fazla**		**Toplam**		$\overline{X}$	**s**
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**		
4. İzlenen Program türlerine Ailenin Müdahale Etme Derecesi	64	32.2	106	53.3	27	13.6	2	1.0	195	100	1.83	.68
5. Son zamanlarda televizyonlarda gösterilen Kurtlar vadisi, Deli Yürek vb. dizileri seyretmekte misiniz?	53	26.6	54	27.1	48	24.1	44	22.1	199	100	2.41	1.10
6. Sizce bu diziler şiddet içermekte midir?	2	1.0	10	5.1	58	29.3	128	64.6	198	100	3..57	.63
7. Bu tür dizilerde yer alan şiddet sahnelerinin zararlı olduğunu düşünüyor musunuz?	13	6.5	22	11.0	57	28.6	107	53.8	199	100	3.29	.90
8. Aileniz bu tür dizileri izlemede size veya kardeşlerinize herhangi bir sınırlama koymakta mıdır	96	48.2	60	30.2	36	18.1	7	3.5	199	100	1.76	.86
9. Şiddet içeren Tv dizilerinin çocuk ve gençleri suç ve şiddete yönelttiğine katılıyor musunuz?	11	5.5	23	11.6	49	24.6	116	58.3	199	100	3.35	.89

Araştırmada 4. maddede öğrencilerin izlediği programların seçimine ailelerinin müdahale etme derecesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar analiz edildiğinde ailelerin izlenilen programlara ($\overline{X}$ = 1.83, s=.68) az derecesinde müdahale ettikleri görülmektedir

Anketin 5. maddesinde öğrencilere son zamanlarda televizyonlarda yayınlanan kurtlar vadisi ve benzeri dizi filmleri izleyip izlemedikleri sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde öğrencilerin % 24.1'inin orta, % 22.1'inin ise sürekli bu tür dizileri izledikleri, % 26.6'sının hiç, %27.1'inin ise az düzeyinde bu tür dizileri izledikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu soruya verilen cevapların genel ortalamasına bakıldığında ise ($\overline{X}$ = 2.41, s= 1.10) öğrenci görüşlerinin az seçeneği düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu maddeye ilişkin öğrenci görüşleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark olup olmadığı t testi ile .05 düzeyinde test edildiğinde ise tablo 5' de ki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Şiddet İçeren Dizileri İzlemeye İlişkin T Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	$\overline{X}$	s	t	p
Erkek	82	2.81	1.09	4.46	.000**
Kız	117	2.13	1.03		

**P<.001

Tabloda sunulan veriler analiz edildiğinde kızlar ile erkeklerin görüşleri arasında anlamlı bir fark olduğu (p<.001), erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre bu tür dizileri daha fazla izledikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada 6. maddede sizce bu tür diziler şiddet içermekte midir diye sorulduğunda öğrencilerin % 64.6'sı çok fazla, 29.3'ü orta, % 5.1'i az, % 1.0'ı ise hiç düzeyinde bu tür dizilerin şiddet içerdiği cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevapların ortalaması incelendiğinde ise ($\overline{X}$ =3.57, s= .63) bu soruya verilen cevapların çok fazla düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Anketin 7. maddesinde "Bu tür dizilerde yer alan şiddet sahnelerinin zararlı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu sorulara verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin çok fazla ($\overline{X}$ = 3.29, s=.90) düzeyinde dizilerde yer alan şiddet sahnelerinin zararlı olduğu yönünde görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Amerikan Federal Soruşturma Bürosu (FBI) raporlarını yayınlayan Routers'in sunduğu rapora göre ABD'de 18 saniyede bir suç, 24 dakikada bir cinayet işlenmektedir. Aynı ülkede 40 yılda 3 binin üstünde şiddet araştırması yapıldığı ve bu araştırmalara göre, bir çocuğun ilkokulu bitirmeden televizyonda 8 bin cinayet izlediği ifade edilmektedir (İldeş, 2002).

Anketin 8. maddesinde aileniz bu tür dizileri izlemede size veya kardeşlerinize herhangi bir sınırlama koymakta mıdır diye sorulduğunda, öğrencilerin ($\overline{X}$ =1.76, s= .86) bu soruya az seçeneği düzeyinde cevap verdikleri, dolayısıyla ailelerin bu tür dizileri izlemede çocuk ve gençlere çok fazla bir sınırlama koymadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Anketin 9. maddesinde "Şiddet içeren Tv dizilerinin çocuk ve gençleri suç ve şiddete yönelttiğine katılıyor musunuz?" sorusuna cevap aranılmaya çalışılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde öğrencilerin ($\overline{X}$ = 3.35, s= .89) çok fazla düzeyinde cevap verdikleri, dolayısıyla bu tür dizilerin çocuk ve gençleri suç ve şiddete yöneltme konusunda etkili olduğu yönünde hakim bir düşünceye sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmada 10. sırada "Bu tür dizilerdeki baş rol oyuncuları, çocuk ve gençler tarafından rol-model olarak alınmakta mıdır?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde tablo 6'daki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 6. Bu Tür Dizilerdeki Baş Rol Oyuncuları, Çocuk Ve Gençler Tarafından Rol-Model Olarak Alınmakta Mıdır?

	n	%
Evet	194	98
Hayır	4	2
Toplam	198	100

Tablodaki sonuçlar analiz edildiğinde öğrencilerin tamamına yakın bir kısmının (%98) bu tür dizilerdeki baş rol oyuncularının çocuk ve gençler tarafından rol model olarak alındığı yönünde görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

İletişim araçlarının belli ölçüde şiddet ve saldırganlığı artırdığı bilinmektedir. Hatta toplumda daha önce var olan şiddet ögeleri ile kurgusal şiddetin örtüştüğü oranda şiddet etkisi daha da artabilir. Çocuklar iletişim araçlarında sunulan şiddet ve saldırganlık modellerini de kolaylıkla taklit edebilirler (Rigel, 2002). Tv programlarındaki tiplemeler gençler tarafından model alınabilir. Bu tiplemeler ile bireyin özdeşleşmesi mümkündür (İçli, 2002).

Araştırmada 11,12 ve 13. sırada şiddetin etkilerine yönelik üç soruya yer verilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde Tablo 7'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 7. Şiddetin Etkilerine Yönelik Bulgular

Soru	Hiç		Az		Orta		Çok Fazla		Toplam		$\overline{X}$	s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
11. Bu tür diziler mafyaya olan özentiyi artırmakta mıdır?	2	1.0	15	7.5	67	33.5	116	58	200	100	3.48	.67
12. Televizyondaki bu tür diziler toplumdaki şiddeti artırmakta mıdır?	1	0.5	33	16.5	65	32.5	101	50.5	200	100	3.33	.76
13. Bu tür dizilerde işlenen konuların gerçek hayatı yansıttığına inanıyor musunuz?	21	10.6	44	22.1	88	44.2	46	23.1	199	100	2.79	.91

Anketin 11. maddesinde "Bu tür diziler mafyaya olan özentiyi artırmakta mıdır?", 12. madde de ise "Televizyondaki bu tür diziler toplumdaki şiddeti artırmakta mıdır?" sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu maddelerle ile ilgili cevaplar analiz edildiğinde öğrencilerin her iki soruda da , çok fazla ($\overline{X}$ = 3.48, s=.67; $\overline{X}$ =3.33, s=.76) düzeyinde görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Anketin 13. maddesinde ise "Bu tür dizilerde işlenen konuların gerçek hayatı yansıttığına inanıyor musunuz?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde ise öğrencilerin orta düzeyinde ($\overline{X}$ =2.79, s=.91) görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin, bu tür dizilerin çocuk ve gençleri istenmeyen

davranışlara yönelttiği ve toplumda şiddet olaylarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğu yönünde görüş sahibi olduklarını söylemek mümkündür.

Televizyonlarda mafya tiplemeleri sık sık işlenmektedir.Gayri meşru yaşam tarzının ve haksız kazanç anlayışının sergilendiği mafya olgusu ve kişiliksiz, para için her şeyi yapabilecek karakterlerin de yer aldığı yayınlarda, gerçek yaşamdan çok uzak olmayan bu yaşam biçiminin, özensiz ve abartılı biçimde işlenmesi, kimi izleyicilerde öykünme ve merak eğilimi doğurabilmektedir (Özdiker, 2002). Saldırganlık ve şiddetin sembolik veya yapay olduğunun bilincinde olan çocukların etkilenmediği hallerde, bu ayırımı yapamayan çocukların şiddeti taklit etmeleri mümkün olabilmektedir. Medyanın sunduğu modeller, kültürel kural ve değerler, sosyal roller, kişisel özellikler ve diğer sosyal psikolojik faktörlerle birleşerek şiddet davranışına yol açabilir, yani ekranda görünen şiddet, bireyce daha önceden benimsenmiş olan değerlerle kuvvetlenebilir (Rigel, 2002

Araştırmada 14. madde de "Sizce medya kuruluşlarının Kurtlar Vadisi vb.. dizilere gösterdikleri tepkilerin nedenleri nelerdir?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmış, elde edilen sonuçlar analiz edilerek tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Medya Kuruluşlarının Kurtlar Vadisi vb.. Dizilere Gösterdikleri Tepkilerin Nedenleri

Tepki Nedenleri	n	%
Çok fazla şiddet içermesi	28	14.0
Çocuk ve gençleri olumsuz davranışlara özendirmesi	93	47.4
Medya kuruluşları arasındaki rekabet	62	31.6
Olumsuz mesajlar vermesi	13	6.6
Toplam	196	100

Tabloda sunulan veriler analiz edildiğinde öğrencilerin yaklaşık ½ si (%47.4) çocuk ve gençleri olumsuz davranışlara özendirmesi, %14'ü çok fazla şiddet içermesi, %6.6'sı ise olumsuz mesajlar vermesi yönünde görüş bildirirken, azımsanamayacak sayıda öğrencinin (%31.6), bu tür dizilere medyada gösterilen tepkilerin nedeni olarak medya kuruluşları arasındaki rekabetin neden olduğu yönünde görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Anketin 15. maddesinde önem sırasına göre "Şiddet önlemede en önemli görev hangi kurumlara düşmektedir?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmış, elde edilen bulgular özetlenerek tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Şiddet Önlemede En Önemli Görev Hangi Kurumlara Düşmektedir?

Kurumlar	1. Derece		2. Derece		3. Derece		4.Derece		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Aile	149	74.5	6	3.0	13	6.5	32	16.0	200	100
Okul	33	17.0	104	53.6	13	6.7	44	22.7	194	100
Medya	1	0.7	13	9.5	83	60.6	40	29.2	137	100
Emniyet	12	6.2	63	32.6	54	28.0	64	33.2	193	100

Tabloda sunulan veriler analiz edildiğinde öğrenciler bu konuda en önemli görevin 1. derecede aileye, 2. derecede okul, 3. derecede medya ve son olarak emniyet güçlerine düştüğü yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu veriler doğrultusunda şiddet önlemede en önemli görevin aile ile birlikte okula düştüğü, fakat meydanında okulda ve toplumda meydana gelen şiddet olaylarının önlenmesinde önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada 16. soruda "Televizyonlardaki şiddet okulda şiddeti etkilemekte midir?" sorusuna cevap aranmış elde edilen sonuçlar tablo 10' da sunulmuştur.

Tablo 10. Televizyonlardaki Şiddetin Okulda Şiddete Etkisine Yönelik Bulgular

Soru	Hiç		Az		Orta		Çok Fazla		Toplam		$\overline{X}$	s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
19. Televizyonlardaki şiddet okulda şiddeti etkilemekte midir?	2	1.0	28	14.1	82	41.4	86	43.4	198	100	3.27	.73

Bu soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun çok fazla ($\overline{X}$ =3.27, s=.73) yönünde görüş bildirdikleri görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin televizyonlardaki şiddet içeren yayınların, okulda meydana gelen şiddet olaylarında etkili olduğu yönünde görüş sahibi olduklarını söylemek mümkündür.

Araştırmada 17 ile 30 arasındaki soruları öğrencilerin mezun oldukları lisedeki durumu göz önünde bulundurarak cevaplamaları istenmiştir. Bu bağlamda 17. soruda "Okulunuzda şiddeti önleme veya şiddet konusunda öğrencileri bilinçlendirme amacıyla kurulmuş bir birim veya görevli kişiler (öğretmen veya okul yöneticisi) var mı idi?" 18. soruda ise "var ise bu amaçla ne tür faaliyetler yapılmaktadır?" ifadesine cevap vermeleri istenmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar özetlenerek tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Okullarda Şiddet Önlemeye Yönelik Birimler Veya Kişilerin Olup Olmaması ve Yapılan Faaliyetlere İlişkin Bulgular.

Şiddet Önlemeye Yönelik Birim Var mıdır?	**n**	**%**
Evet	32	16.1
Hayır	167	83.9
Toplam	199	100.0
Yapılan Faaliyetler	**n**	**%**
Öğrencilerle eğitim toplantıları	16	50.0
Veli toplantıları	9	28.1
Emniyet güçleri seminerleri	4	12.5
Afiş, poster, resim vb.	3	9.4
Toplam	**32**	**100.0**

Anketten elde edilen bulgulara göre öğrencilerin yaklaşık %84 okullarda şiddeti önlemeye yönelik birimler veya bu konu ile görevli kişilerin bulunmadığı yönünde görüş bildirirken, %16.1'i bu soruya evet bulunmaktadır diye cevap vermişlerdir. Evet diyen öğrencilerin cevapları analiz edildiğinde, okullarda şiddet önleme amacıyla yapılan faaliyetlerin yoğunluklu olarak öğrencilerle eğitim toplantıları yapılması (%50), veli toplantıları (%28.1) ve emniyet güçleri tarafından verilen seminerler (%12.5) şeklinde gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada 19-22. sorular arasında okullarda meydana gelen şiddet olayları betimlenmeye çalışılmış, elde edilen bulgular tablo 12'de sunulmuştur.

Ankette 19. soruda "Okulunuzda çete v.b grupların karıştığı şiddet olayları olmakta mı idi?" 20. soruda ise "Okulunuzda başkalarına zarar verici silah, bıçak, sopa vb. aletler taşıyanlar var mı idi?" sorularına yer verilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde çete vb. olayların olma sıklığının az düzeyinde

($\overline{X}$ =2.00, s=.76) gerçekleştiği görülmektedir. Silah, bıçak ve sopa gibi başkalarına zarar verici aletlerin taşınması ile ilgili soruya ise öğrencilerin % 68.3'ünün evet, %31.7'sinin ise hayır cevabı verdikleri görülmüştür.

Tablo 12. Okulda Şiddet Olaylarına İlişkin Bulgular

Soru	Hiç		Az		orta		Sürekli		Toplam		$\overline{X}$	s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
19. Okulunuzda çete v.b grupların karıştığı şiddet olayları olmakta mı idi?	47	23.5	116	58.0	26	13.0	11	5.5	200	100.0	2.00	.76
	Evet		**Hayır**		**Toplam**							
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**						
20. Okulunuzda başkalarına zarar verici silah, bıçak, sopa vb. aletler taşıyanlar var mı idi?	136	68.3	63	31.7	199	100.0						
21. Lise son sınıfta okul içerisinde, okul arkadaşlarınız tarafından herhangi bir şiddet içeren davranışa maruz kaldınız mı?	22	11.1	177	88.9	199	100.0						
22. Lise son sınıfta okul içerisinde, arkadaşlarınızla ilgili herhangi bir şiddet içeren davranışa şahit oldunuz mu?	131	65.5	69	34.5	200	100.0						

21. soruda yer alan Lise son sınıfta okul içerisinde, okul arkadaşlarınız tarafından herhangi bir şiddet içeren davranışa maruz kaldınız mı? Sorusuna ise öğrencilerin %11.1'i evet cevabını verirken, 22. soruda yer alan "Lise son sınıfta okul içerisinde, arkadaşlarınızla ilgili herhangi bir şiddet içeren davranışa şahit oldunuz mu?" sorusuna % 65.5' i evet şahit oldum yönünde cevap vermişlerdir.

Elde edilen bu veriler doğrultusunda ortaöğretim düzeyinde çete olaylarının artık bilinen bir gerçek olduğu, özellikle şiddete meyilli öğrencilerin hem kendilerine, hem de başkalarına zarar verici silah, bıçak, sopa vb. araçları taşıma oranının gün geçtikçe arttığını söylemek mümkündür. Yine oran küçük gibi görünse de öğrencilerin hiç de azımsanamayacak bir yüzdesinin (%11.1) şiddet içeren davranışlara maruz kaldıkları veya 2/3'ünün bir şiddet olayına şahit oldukları görülmektedir. Bu durum, öğrenci şiddete maruz kalmasa bile onun psikolojisini mutlaka olumsuz yönde etkileyecektir.

Araştırmada 23. soruda, "Okul yönetiminiz özellikle okul dışından kaynaklanan şiddet olaylarına karşı ne tür güvenlik önlemleri almakta idi ?" sorusuna cevap aranmış, elde edilen bulgular tablo 13'de sunulmuştur.

Tablo 13. Okul Yönetimlerinin Okul Dışından Kaynaklanan Şiddet Olaylarına Karşı Aldıkları Önlemler

	n	%
Hiçbir önlem almıyordu	63	34.1
Okulda güvenlik görevlisi bulundurmakta idi	29	15.7
Emniyet güçleri ile işbirliği yapıyordu	84	45.4
Okula güvenlik kamera sistemi kurmuştu	9	4.9
Toplam	185	100.0

Tablodaki veriler doğrultusunda okul dışından kaynaklanan şiddeti önleme konusunda okul yönetimlerinin en çok emniyet güçleri ile işbirliği yaptıkları (%45.4), buna ilaveten okulda bir güvenlik görevlisi

bulundurdukları (%15.7) görülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin yaklaşık 1/3 gibi önemli bir kısmı okul yönetimlerinin hiçbir önlem almadığı şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Araştırmada 24 ve 25. sorularda şiddet içeren davranış gösteren ve şiddete maruz kalan öğrencilerin karakteristik özellikleri belirlenmeye çalışılmış, elde edilen bulgular tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 14. Şiddet içeren davranış gösteren ve Şiddete Maruz Kalan Öğrencilerde Görülen Özelliklerin Önem Derecesine Göre Dağılımı

Şiddet içeren davranış gösteren öğrencilerin özellikleri		**n**	**%**	**Toplam N**
1. Derece	Erkek öğrenciler	66	33.5	197
2. Derece	Başarısız öğrenciler	55	28.4	194
3. derece	Sosyal statüsü düşük aile çocukları	38	19.9	191
Şiddete maruz kalan öğrencilerin özellikleri		**n**	**%**	**Toplam N**
1. Derece	Erkek öğrenciler	77	39.9	193
2. Derece	Zayıf ve çelimsiz öğrenciler	44	24.9	177
3. derece	Başarısız öğrenciler	34	21.0	162

Tablodaki bulgular doğrultusunda şiddet içeren davranış gösteren öğrencilerin genel karakteristik özellikleri incelendiğinde en çok erkek, başarısız ve sosyal statüsü düşük öğrencilerin bu davranışları gösterdiği, şiddete maruz kalan öğrencilerin ise yine büyük oranda erkek, zayıf, çelimsiz ve başarısız öğrenciler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada 26. soruda şiddete uğrayan öğrencilerin ne tür tepkiler verdiği belirlenmeye çalışılmış, elde edilen bulgular tablo 15'de sunulmuştur.

Tablo 15. Şiddete Maruz Kalan Öğrencilerin Gösterdikleri Tepki Çeşitleri

Şiddete maruz kalan öğrencilerin tepkileri	**n**	**%**
Sessizce kabulleniyorlardı	53	28.2
Karşı geliyorlardı	68	36.2
Yönetime şikayet ediyorlardı	61	32.4
Ailelerine şikayet ediyorlardı	5	2.7
Mahkemeye veriyorlardı	1	0.5
Toplam	188	100.0

Tablodan da anlaşıldığı gibi şiddete uğrayan öğrencilerin büyük kısmı şiddete şiddetle tepki vermekte (%36.2) veya okul yönetimine şikayet (%32.4) yolunu seçmektedir. Ancak öğrencilerin azımsanamayacak bir oranı (28.2) şiddet karşısında hiçbir tepki vermemekte sessizce kabullenmektedir.

Araştırmada 27. soruda şiddet içeren davranışların genelde okulun hangi bölümünde olduğu sorusuna cevap aranmış elde edilen bulgular tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16. Okulda Öğrencilerin Birbirlerine Uyguladığı Şiddet İçeren Davranışların Meydana Geldiği Yerler

	n	**%**
Sınıfta	7	3.8
Koridorda	21	11.5
Spor salonunda	1	0.5
Bahçede	46	25.3
Kalorifer dairesi, bodrum vb. yerlerde	5	2.7
Okul dışında	102	56.0
Toplam	182	100

Tablodan elde edilen bulgulara göre okul içerisinde meydana gelen şiddet içeren davranışların önemli bir bölümü (%25.3) okul bahçesinde ve koridorlarda (%11.5) meydana gelmektedir. Bu bulgulardan ortaya çıkan diğer bir önemli sonuç ise şiddet olaylarının çok büyük bir kısmının (%56) okul dışında meydana geldiği yönünde öğrencilerin görüş bildirmeleridir.

Araştırmada 28. ve 29. sorularda şiddete uğrayan öğrencilerde ruhsal ve fiziksel yönden ciddi şekilde zarar gören öğrenciler bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmış, 30. soruda ise 29. soruya evet cevabını veren öğrenci görüşlerine dayalı olarak öğrencilerin maruz kaldığı şiddet sonucu ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal zararlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17. Ruhsal Ve Fiziksel Yönden Zarar Gören Öğrencilere Ait Bulgular

Ruhsal yönden ciddi şekilde zarar gören öğrenciler oldu mu?	**n**	**%**
Evet	79	40.3
Hayır	117	59.7
Toplam	196	100
Fiziksel yönden ciddi şekilde zarar gören öğrenciler oldu mu?	**n**	**%**
Evet	129	65.5
Hayır	68	34.5
Toplam	197	100
Şiddet Sonucu Öğrencilerde Meydana Gelen Zarar Türleri	**n**	**%**
Kulak zarı patlayanlar	1	0.9
Görme kaybına uğrayanlar	0	0
Kemikleri kırılanlar	12	10.7
Yaralananlar	66	58.9
Hastanelik olanlar	26	23.2
Ruhsal yönden çöküntüye uğrayanlar	7	6.3
Toplam	112	100.0

Bu sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde öğrenciler % 40.3 oranında ruhsal yönden, %65.5 oranında ise fiziksel yönden zarar gören öğrenciler olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Şiddete uğrayan öğrencilerin maruz kaldığı zararlar konusunda ise öğrenciler en çok % 58.9 ile yaralanmalar, %23.2 ile hastanelik olanlar, %10.7 ile kemikleri kırılanlar ve %6.3 ile ruhsal yönden zarar görenler olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Araştırmada son olarak 31. soruda "Şiddet içeren davranışların eğitimle engellenebileceğine inanıyor musunuz?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmış, elde edilen bulgular tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18. Şiddet İçeren Davranışların Eğitimle Engellenebileceğine İnanıyor Musunuz? Sorusuna İlişkin Bulgular

Soru	1Hiç		Az		Orta		Tamamen		Toplam		$\overline{X}$	s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
31. Şiddet içeren davranışların eğitimle engellenebileceğine inanıyor musunuz?	1	0.5	15	7.5	90	45.0	94	47.0	200	100	3.38	.64

Tablodan elde edilen sonuçlara göre öğrencileri büyük oranda şiddet içeren davranışların eğitimle engellenebileceği yönünde tamamen katılıyorum ($\overline{X}$ =3.8, s=.64) derecesinde bir görüşe sahiptirler. Bu soruya verilen cevaplar arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olup olmadığı .05 düzeyinde t testi ile test edildiğinde ise tablo 19'daki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 19. Cinsiyete Göre Şiddet içeren Davranışların Eğitimle Engellenip Engellenmeyeceğine İlişkin T Testi Sonuçları.

Cinsiyet	n	$\overline{X}$	s	t	p
Erkek	82	3.39	.69	0.95	.92
Kız	118	3.38	.61		

p>.05

Tabloda sunulan veriler analiz edildiğinde cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark olmadığı (p>.05), hem kız hem de erkek öğrencilerin büyük ölçüde şidet içeren davranışların eğitimle engellenebileceği yönünde görüş bildirdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar okulda şiddet konusu ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarını da destekler niteliktedir. Yine şiddet ile ilgili literatür incelendiğinde, bu çalışmanın kuramsal bölümünde de vurgulandığı gibi şiddet olaylarının engellenmesinde eğitimin önemli bir rolü olduğu, bu gün pek çok araştırmacı ve bilim adamı tarafından kabul edilen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Televizyon programlarındaki saldırganlık ve şiddet içeren sahnelerin çocuklar ve gençler üzerinde dolayısıyla okuldaki şiddete etkisi konusunda kesin bir bulgu olmamasına rağmen, bu programlardaki şiddetin çocuklar ve gençler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı bu gün pek çok insan ve bilim adamı tarafından kabul edilmektedir.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin yaklaşık 1/3'ü günde 3 saat civarında televizyon izlediği, izlenen programların ise ağırlıklı olarak % 33.2 ile en çok dizi filmler ve % 25.1 ile filmler olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre bakıldığında da, öğrencilerin izledikleri program türleri arasında anlamlı bir fark olmadığı (p>.05) genelde kız ve erkek öğrencilerin benzer tür programları izlediği sonucu ortaya çıkmıştır. Yine elde edilen bulgular doğrultusunda, ailelerin izlenen tv programlarına neredeyse hiç müdahale etmediği ($\overline{X}$ = 1.83, s=.68 az derecesi) bu durumun anne babanın eğitim durumuna göre de değişmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilere kurtlar vadisi vb. dizileri izlemekte misiniz diye sorulduğunda, öğrencilerin yaklaşık %46' sının orta ve sürekli seçenekleri arasında bu diziyi izledikleri cevabını verdikleri, bu tür dizileri izlemede cinsiyete göre bir fark olup olmadığı t testi ile sınandığında ise erkek öğrencilerin, kızlara göre bu tür dizileri daha fazla izledikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu dizilerin şiddet içerip içermediği ve bu dizilerdeki şiddetin zararlı olup olmadığı sorulduğunda ise öğrencilerin her iki soruya da çok fazla düzeyinde cevap verdikleri, bu dizilerdeki şiddetin zararlı olduğunu düşündükleri sonucu ortaya çıkmıştır. Yine bulgular doğrultusunda öğrenciler, bu dizlerdeki şiddetin çocuk ve gençleri suç ve şiddet içeren davranışlara yönelttiği ($\overline{X}$ = 3.35, s= .89= çok fazla) ve dizilerdeki kahramanların çocuk ve gençler tarafından rol model alındığı (%98) ve gençleri mafyaya özendirdiği ($\overline{X}$ = 3.48, s=.67 = çok fazla) yönünde görüş bildirirken, şiddet önlemede en önemli görevin 1. derece de aileye, 2. derecede okula, 3. derecede ise medyaya düştüğünü belirtmişlerdir.

Televizyonlardaki şiddet okulda şiddeti etkilemekte midir? Sorusuna ise öğrenciler, çok fazla ($\overline{X}$ =3.27, s=.73) yönünde görüş bildirirken, Okulunuzda şiddeti önleme veya şiddet konusunda öğrencileri bilinçlendirme amacıyla kurulmuş bir birim veya görevli kişiler (öğretmen veya okul yöneticisi) var mı idi? Sorusuna %83.9 ile hayır cevabını vermişlerdir. Yine bulgular doğrultusunda okullarda çete vb. olayların görüldüğü, okulda silah vb. tehlikeli araçları taşıyan öğrencilerin bulunduğu, lisede okudukları dönemde ise öğrencilerin yaklaşık %11'inin şiddet içeren davranışlara maruz kaldığı, yaklaşık % 66'sının ise bu tür davranışlara şahit olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Şiddet olaylarında okul yönetimlerinin yaptıkları ise, emniyet güçleri ile işbirliği (%45.4) ve okulda güvenlik görevlisi bulundurma (%15.7) maddelerinde yoğunlaşmaktadır.

Şiddet içeren davranış gösteren öğrencilerin genel karakteristikleri incelendiğinde ise erkek, başarısız ve sosyal statüsü düşük aile çocuklarının şiddete daha meyilli olduğu, yine erkek, zayıf ve çelimsiz, başarısız öğrencilerin ise en çok şiddete maruz kalan öğrenciler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Şiddete maruz kalan öğrencilerin ise büyük çoğunluğu (%36.2) ise karşı gelme davranışı göstermekte, yani şiddet şiddeti doğurmaktadır. Araştırmada son olarak Şiddet içeren davranışların eğitimle engellenebileceğine inanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş, bu soruya öğrencilerin büyük çoğunluğu tamamen katılıyorum ($\overline{X}$ =3.8, s=.64) yönünde görüş bildirmişlerdir.

Öneriler

Araştırma sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

1. Aileler belli ölçüde çocukların seyrettiği televizyon programlarının türlerine sınırlama koymalıdır.
2. Televizyonlar şiddet içeren programlara belli ölçüde filtre koymalıdır.
3. Okul yönetimleri, okulda şiddeti önleme amacıyla öğretmenler ve öğrenciler için eğitim programları uygulamalı, bu konuda medya, aile ve diğer ilgili birimlerle işbirliği yapmalıdır.
4. Okulda öğrencileri ve çevreyi rahatsız etmeyecek şekilde güvenlik önlemleri alınmalı, okula giriş çıkışlar kontrol edilmelidir.
5. Şiddete meyilli öğrenciler tespit edilerek bunlarla uzmanlar vasıtasıyla eğitim çalışmaları yapılmalı, öğrenciler için etkin bir danışma sistemi kurulmalıdır.
6. Şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla medya desteği sağlanmalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için medya ile olumlu iletişim kurabilecek bir ekip kurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Aydın, İ. (2003). **Eğitim ve Öğretimde Etik.** Pegem A Yayınları. Ankara.

Balcı, A. (2002). **Etkili Okul. Okul Geliştirme. Kuram Uygulama ve Araştırma**. Pegem A Yayınları. Ankara.

Baldry, A.C and D.P. Farrington. (2000). Bullies and Delinquents: Personal Characteristics and Parental Styles. **Journal of Community & Applied Social Psychology**. J. Community Appl. Soc. Psychol., 10:17-31.

Başar, H. (1999). Sınıf Yönetimi. MEB Yayınları. Ankara.

Çelik, V. (2000). **Okul Kültürü ve Yönetimi.** 3. Baskı. Pegem A Yayınları. Ankara.

Çelik, V. (2003). **Eğitimsel Liderlik**. 3. Baskı. Pegem A Yayınları. Ankara.

Dönmez, A. (1988). **Televizyon ve Saldırganlık**. A.Ü, Eğitim Bilimleri Dergisi. C.21, sayı.1-2. sayfa 25-52. Ankara.

Erdoğan, İ. (2004). **Eğitimde Değişim Yönetimi.** PegemA Yayıncılık. Ankara.

Ersoy, Ö.(2001). **Televizyondaki Şiddetin Çocukların Saldırgan Davranışları Üzerindeki Etkisi.** Çağdaş Eğitim Dergisi, Nisan 2001, s.31-34. Ankara.

Fager, J; S. Boss. (1998). **Peacefull Schools**. By Request Series. Eric. ED 431842

Farrington, D.P. (1993). **Understanding and Preventing Bullying**. Crime and Justice, Vol 12, pp.381-458. University of Chicago Pres, Chicago Il..Akt: Baldry and Farrington (2000).

Fass, S.M; C. RonPi.(2002). **Getting Though on Juvenule Crime:An Analysis of Costs and Benefits**. Journall of Research in Crime and Delinquency. Vol 39.No.4. November 2002. 363-399.

Guilmet,G.M; D. Whited. (2000). **The Safe Futures Substance Abuse and Violence Prevention Program at Chief Leschi Elementary School 1996-1999**. Eric. ED444781.

Güçlü, N.(2000). **Okula Dayalı Yönetim**. Milli Eğitim Dergisi. Sayı.148. s.23-29.

Hackett, K.V.(2001). **Youth Violonce. Journal of Familly and consumer Sciences**. 93,1, Social Science module. p.9

http://www. erzurumemniyet.gov.tr/html/cocukvesuc.asp.1(20.1.2005 tarihinde internetten indirilmiştir)

İçli, T.G. (2002). **Çocuk, Şiddet, Suç ve Medya**. Radyo ve Televizyonda Şiddet ve İntihar Haberlerinin Sunumunun Toplum Üzerindeki Etkileri Sempozyumu. 23 Mart 2002. RTÜK Yayınları. Ankara.

İldeş, N. (2002). **Aile ve Şiddet**. Radyo ve Televizyonda Şiddet ve İntihar Haberlerinin Sunumunun Toplum Üzerindeki Etkileri Sempozyumu. 23 Mart 2002. RTÜK Yayınları. Ankara.

MEB.(2005). **Milli Eğitim İstatistikleri.2004-2005.** APK Yayınları. Ankara.

Mellor, A. (1993). **Bullying and How to Fight It.** AGuide for Families. Scottish Council for Research for Education. Edinburgh. Akt: Gibbs and Sinclair.(2000). Bullying, Sexual Harrasment and Happiness in Residential Children's Homes. Child Abuse Review. Vol.9:247-256.

Mutlu, E.(1997).**Televizyon, Çocuklar ve Şiddet**. İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı 4. s.41-76.

Oto, R. (1998). **Suç, Çocuk ve İsnad Yeteneği**. http://www.akader.org/khuka/2_98_ekim/suc_ cocuk _ve.htm.

Özden, Y.(2002). **Eğitimde Yeni Değerler.** Pegem A Yayınları. Ankara.

Özdiker, C. (2002). **Çocuk ve Televizyon**. Çoluk Çocuk Dergisi, Sayı 16. s.20-21.

Özerkan, Ş. (1993) **TV'de Şiddet Ögesi ve Çocuk Programları**. Marmara İletişim Dergisi, Sayı 4, s.29-32. Ekim 1993.

Rigel, N. (2002). **Haberlerin Ağında Çocuk**. Radyo ve Televizyonda Şiddet ve İntihar Haberlerinin Sunumunun Toplum Üzerindeki Etkileri Sempozyumu. 23 Mart 2002. RTÜK Yayınları. Ankara.

Şişman, M. (2002). **Eğitimde Mükemmellik Arayışı**. **Etkili Okullar**. Pegem A Yayınları. Ankara.

Şişman, M. (2004). **Öğretim Liderliği**. 2. Baskı. Pegem A Yayınları. Ankara.

Şişman, M; S.Turan. (2004). **Eğitim ve Okul Yönetimi**. Eğitim ve Okul Yöneticiliği El Kitabı. Editör Y.Özden. Pegem A Yayınları. Ankara.

Tezcan, M. (1996). **Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul**. Cogito. Kış-Bahar 1996. s.105-108.

Zinkewicz, P. (1999). **Working with Schools To Help Prevent Violence**. Rough Notes. Aug.1999. 142,8. ABI/INFORM Global, p.15.

University of Minnesota Extension Service. **Preventing Violence in Our Schools. Strategies for Teachers: Caring for Yourself While Helping Troubled Teens**.http://www.extension.umn.edu/distribution/youth development/ components/7414-02.html. (5.1.2005 tarihinde internetten indirilmiştir).

View publication stats